

بوطیقای عربی

اثر
آدوئیس

ترجمه
حسین ابویسانی
امید پورحسن

مؤسسه انتشارات امیرکبیر
تهران، ۱۳۹۷

سرشناسه

: آدونیس، ۱۹۳۰ - م.

Adunis

عنوان قراردادی : الشعریہ العربیہ: محاضرات القیت فی الکولج دو فرانس، باریس، ایار ۱۹۸۴. فارسی

عنوان و نام پدیدآور : بوطیقای عربی / نوشته آدونیس؛ ترجمه حسین ابویسانی، امید پورحسن.

مشخصات نشر : تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۱۱۵ص؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.

شابک : 978-964-00-1958-0

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه: ص. [۱۱۱] - ۱۱۲.

موضوع : شعر عربی -- پیش از اسلام -- تاریخ و نقد

موضوع : Arabic poetry -- To 622 -- History and criticism

موضوع : شعر عربی -- تاریخ و نقد

موضوع : Arabic poetry -- History and criticism

شناسه آروده : ا. سائی، حسین، ۱۳۴۰ - مترجم

شناسه افزوده : پورحسن، امید، ۱۳۶۸ - مترجم

رده بندی کنگره : ۲۶۲.۰۳ الف ۳۶ ش ۱۳۹۷۰۴۱

رده بندی دیویی : ۱۰۹ / ۱۲۰

شماره کتابشناسی ملی : ۵۲۸ ۹۹۰

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۹۵۸-۰۰

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی ۱۱۳۶۵-۹۱

بوطیقای عربی

© حق چاپ: ۱۳۹۷، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.v.amirkabir.net

نوبت چاپ: اول

اثر: آدونیس

ترجمه: حسین ابویسانی، امید پورحسن

طراح جلد: محمدرضا نبوی

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپ روز

شمارگان: ۵۰۰

بها: ۱۵۰۰۰ ریال

تلفن مرکز فروش: ۰۲۱-۶۱۲۸

فروش اینترنتی: www.amirkabir.net

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستند نویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۷	مقدمه مترجمان
۹	مقدمه: یارچگ آفرینش شعری
۱۳	بوطیقا و گفتار بنیاد - اهل
۳۹	بوطیقا و فضای قرآن
۵۹	بوطیقا و تفکر
۸۱	بوطیقا و مدرنیسم
۱۱۱	منابع
۱۱۳	نمایه

مقدمه مترجمان

شاید در حاشه اول آنچه توجه مخاطب این کتاب را به خود جلب کند واژه «بوطیقا» باشد. هر توحشی این واژه باید گفت که بوطیقا معرب واژه Poetics است. بوطیقا عبری است از «پ» می ادبیات در مقام آفرینش کلامی^۱. واضع این اصطلاح، فیلسوف یونانی ارسطو است. این واژه، عنوان یکی از کتاب‌های این متفکر را به خود اختصاص داده است. و در این کتاب تلاش کرده نظرهای استاد خود؛ افلاطون را به نقد بکشد. بوسیله مفروضات و استوای این کتاب ارسطو، در این مقال نمی‌گنجد. آنچه برای ما مهم است این است که بوطیقا «اصطلاحاً به اثری اطلاق می‌شود که درباره شعر و اصول آن، وزن، قیاس، نقد شعر نوشته شده باشد. اصطلاح بوطیقا گاه صرف‌نظر از معنای اصلی آن، که نقد شعر است، به‌طور عام برای شرح اصول و قواعد اساسی هنرهای دیگر به کار می‌رود^۲».

مطالب کتاب پیش‌رو، بیش‌تر در حوزه معنای دوم جای می‌گیرد. زیرا نویسندگان کتاب، در جای جای سخنانش پا را از حوزه ادبیات فراتر می‌گذارد و به مسائل کلی همچون تصوف، سیاست و فرهنگ می‌پردازد. این کتاب از چهار سبک‌شناسی، سامان‌یافته که ادونیس آن‌ها را در کلژ دو فرانس^۳ ایراد کرده است و هر سخنرانی

۱. مکاریک، ایرنا ریما؛ *دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر*، ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی، تهران: نشر آگه، چاپ چهارم، ۱۳۹۰، ۶۵.

۲. میرصادقی (نوالقدر)، میمنت: *واژه‌نامه هنر شاعری*، تهران: انتشارات کتاب مهناز، چاپ چهارم، ۱۳۸۸، ۶۰ و ۶۱.

۳. اولین مؤسسه آموزش عالی که فرانسوای اول آن را بنیان نهاد.

حول یک محور مشخص می‌چرخد. او با آن که هدفش کالبدشکافی شعر کهن عربی بوده ولی ناگزیر به دیگر حوزه‌ها نیز سرک کشیده است. بیان ادونیس آن قدر شیوا و آسان‌یاب است که جای اطالۀ کلام در این سطور را نمی‌دهد. اما آنچه می‌توان گفت این است که ادونیس در این کتاب سخنانی مطرح می‌کند که مربوط به فرهنگ قدیم عربی است. در عین حال می‌توان ادعا کرد که برخی از سخنان وی درباره فرهنگ ایرانی نیز مصداق دارد. در واقع یکی از انگیزه‌های مترجمان از برگردان این کتاب نیز همین مسأله بوده است.

در ترجمۀ این کتاب آنچه در وهله نخست برای راقمان این سطور مهم بود نشان دادن تفکر و نگاه ادونیس به عنوان یک روشنفکر شرقی و عربی است؛ این که به مخاطب، ادبانی نشان دهند که یک شاعر و روشنفکر عربی، چه می‌بیند، چه می‌گوید، به دنبال چیست و دست روی چه مسائلی می‌گذارد. هدف دیگر این بود که حضور این کتاب در زبان فارسی عرصه‌ای می‌نمود، زیرا مباحث مطرح شده در آن برای فهم فرهنگ خودی مفید به نظر می‌رسد. تصور مترجمان بر آن است که ترجمۀ اشعار و پژوهش‌های ادونیس می‌تواند دریچه‌ای نو به جهان را برای مخاطبان بگشاید.

در ترجمۀ کتاب، مترجمان تلاش کرده‌اند به متن اصلی پایبند باشند و ضمن حفظ اصالت لحن و زبان ادونیس، ترجمه‌ای خفیه خوان و روان به مخاطب فارسی‌زبان پیشکش کنند. امید که این بضاعت اندک، سودمند در این مسیر تلقی گردد. سخن پایانی هم آن که، از دانشوران فرهیخته انتظار می‌رود با مطالعه این کتاب، لغزش‌های احتمالی ترجمه را گوشزد نمایند تا در آیند. اثنا ارجمندتری در اختیار مخاطبان قرار گیرد.

با احترام

مقدمه

یکپارچگی آفرینش شعری

به خامهٔ ایو بونفوا^۱

درس‌های چهارگانه‌ای که این کتاب از آن‌ها سامان یافته، در ژانویهٔ ۱۹۸۴م، در کلژ دوفرانس^۲ بنا به دعوت انجمن، اتفاق افتاد. آنجا ایراد شده است. این که ادونیس به عنوان یکی از شاعران بزرگ معاصر زبان عربی، پذیرفت مهم‌ترین ویژگی‌هایی را که در زمینهٔ بوطیقا به ارث برده، به زبان ما بازتابی کند، در واقع مایهٔ مباهات فرهنگ ماست و شایسته است که در همین ابتدا، باز اشاره نماییم. ادونیس به صورت کامل به زبان فرانسه تسلط دارد. به علاوه وی امروزه نه یک روشنفکر در جهان عرب و اسلام است؛ یعنی از آن دست افرادی است که در بی‌معنی و ارزش‌اند و به هنگام نیاز، به زبان دیگری سخن می‌گویند. از این رو وی در سخن‌رات و آثار خاص خود، رو به آینده دارد به گونه‌ای که ما را تشویق می‌کند تا ببینیم، چگونه با گذشته به صورت تدریجی، امکان پرهیز از اختلاف و ناسازگاری را فراهم می‌آورد. بدون شک در این باره گروه‌های متعددی سهم داشته‌اند که از دل آن‌ها تجربه‌های مشترکی از فلسفه گرفته تا هنر سر برآورده است؛ آثاری بسیار و ارزش‌هایی فراوان که هنوز هم بی‌نظیر و یگانه‌اند. ادونیس در قصری سخنرانی نمود

1. Yves Bonnefoy

2. Collège de France

که زمانی نه چندان دور، لویی ماسینیون^۱ و ژاک پیرن^۲ در آنجا به آموزش و تعلیم مشغول بودند و شعر عربی در آن ترجمه و تحلیل می‌شد. من بر این باورم که ادونیس می‌داند که بعضی از فرانسویان تا چه اندازه در زمینه فهم یک تمدن - آن هم به بهترین شکل - در میان زبان‌های غربی، کوشا بودند؛ کوششی فراتر از محدوده زمانی زندگی. در این سطور هرگز قصد ندارم صفاتی را که در پی می‌آید تفسیر کنم زیرا که این سطور را به منظور تقدیر و تشکر نوشته‌ام.

این مقدمه جدید از بوطیقا، خواننده تصویری شفاف در مورد اندیشه و حوادثی خواهد یافت که درباره آن‌ها خیلی کم می‌دانستیم. من از این مطالب چیزهای زیادی آموختم. به طوری که نمی‌توانم افزون بر آن، چیز دیگری ادعا کنم. تنها به همین موضوع اشاره می‌کنم که با طرز خوانش ادونیس، ما نیز می‌توانیم میراث شعری خودمان را که متون قدیم سرزمین اسلامی، از قرون وسطی تا سوررئالیسم^۳، آن را فراهم آورد، مطالبات کنیم. بر این باورم که تأملات ادونیس بار دیگر، حداقل در این زمینه وسیع فرهنگی که پس از آن شاهد گفت‌وگو میان فلاسفه یونانی و رومی و ادیان آسمانی بود، یک رابطه آفرینش شعری، در گذر زمان را ثابت می‌کند. ادونیس می‌گوید شاعر، پیش از اسلام آن چیزی را می‌گفت که شنوندگان از آن آگاهی داشتند، «او از تقالید، سنن، افتخارات، جناب‌ها، پیروزی‌ها و شکست‌های ایشان سخن می‌گفت». اما پذیرش سخن وی، به دست آوردن سیوه بیان این سخن، بیش‌تر جدید و شخصی، جلوه می‌کند. آیا در جوامع ما به در سوره چه در غرب، دوره‌ای قدیمی وجود داشته که وظیفه شعر در آن، فقط زیب سخن گفتن بوده اما دوره دیگر بعد از آن، یعنی عصر جدید که شاعر در آن، با سخنی متفاوت، در مقابل با این تجربه مشترک پرداخته باشد؟ هرگز. یک ادیب هستی‌گرا از بده‌بستان در شعری که همین ارتباط آن را معنی بخشیده است دست برنخواهد داشت. شاعر

1. Louis Massignon

2. Jacques Pirenne

3. Surrealism

کسی است که اصرار دارد اساس هستی، همین واقعیت موجود و مورد قبول نیست
الا به اندازه‌ای که با تمایلات و حساسیت‌های فردی، همخوانی داشته باشد. البته
هستی و حالات وجودی آن نیز بدون آنکه به این تمایلات خیانت ورزد، خود را
از آن‌ها برمی‌کشد.

تدفا فرق حقیقی میان لحظات والا و اصیل با عصر ما در آن است که این اتفاق
نظر گذشته، و این هوشیاری نسبت به هویت جزء و کل، مانند شعله‌های آتش
مکان، انتشار آن را سرعت بخشیده و باعث شده تا داستان یک جنگ یا حکایت یک
عشق، سیار سریع تر سو منتشر شود. و این به لطف واژگانی بوده که میان خود،
هم‌پیوندی برقرار نموده است، حال آن که امروزه این وحدت و یکپارچگی برای کسی
که در شک و تنهایی دست به قلم می‌برد به سامان نمی‌رسد مگر در صورت‌هایی
گذرا و در نهایت یک سرشتگی در اندام. این شک و تنهایی، به مانند دو مکانی
هستند که در آن‌ها واژگان برای نویدند به مانند کوهی که با زمین دور و برش
رنگ‌آمیزی شده و در عین حال در سر بازتاب از رهای زنده بر رؤیاهایی شوربخت و
خشم‌آلود، از آن فاصله گرفته باشد، خودنمایی می‌کنند. اما این لحظات، همان معنای
مستمر و ادامه‌دار دیروز خود را دارند و آن یعنی. مادام که در وحدت و انسجام دارد،
و مادام که در اندیشه این وحدت و انسجام است، بقا خواهد داشت.

باشد که این اثر شعری ادونیس - و این نمایشی که از بوطیقای عربی ارائه
داده - اثری انسجام‌بخش تلقی شود که از نو آن را آغاز نموده است. بسیاری‌های
سال ۱۹۸۴م. و افزون بر آن، شعر وی که دوستان فرانسوی‌اش، دیر زمانه است
زیر لب زمزمه می‌کنند - و ترجمه‌های آثار وی به شکلی کامل آن‌ها را بازتابی
نکرده‌اند مگر در همین دوره اخیر - به گونه‌ای حضور صدایی بزرگ را میان ما عمق
بخشیده و آن را به شکلی مناسب در میان ما جا انداخته است، لذا امیدوارم این
دعوت و فراخوان را، استعدادهایی از سرزمین من لیبیک گویند؛ به عنوان مثال متونی
را که ادونیس از آن‌ها نام برده است، ترجمه نمایند تا در آن‌ها و مضامینشان تأمل
و اندیشه شود. هر فرهنگ، جزیره‌ای است که ما غالباً از آن بی‌اطلاعیم و این

به‌خاطر شیفتگی و توجه ما به کمیت ناپایدار و غیر قابل اطمینان نسبت به اسناد و مدارک حسی و قابل رؤیت است؛ اسناد و مدارکی که در اندیشه و شعر دیگر مناطق جهان، شکلی پیشرفته و چشم‌گیرتر به خود گرفته است. درباره «عصر جدیدمان» که کشف چگونگی عملکرد زبان، آن را به خود مشغول نموده نیز می‌توان گفت که: این عصر به خاصیت و ویژگی گفتار و رابطه و مشارکت آن با احضار، زندگی، اعتراف نمی‌کند. احساس می‌کنیم که عصر جدید ما در حال فراموش کردن حق شعر است و این امر، بی‌شک فاجعه‌بار خواهد بود. این دو دلیل سبب پافشاری ماست تا - همان‌گونه که در اینجا به آن اهتمام ورزیدیم - آرزو نمایم که این کتاب کم‌حجم اما مستطاب، آغازی ارزشمند برای این هدف باشد. ما توان آن را نداریم، از ادونیس، آن‌گونه که شایسته است سپاسگزاری کنیم جز آن‌که پژوهش ما، سینه ادبیات زبان عربی - آن‌طور که شایسته آن است - را در فرانسه گسترش دهیم و این کار، برای سرگرمی و نه برای خود آن دانش، که برای نفس تازه کردن جان، در میان سلسله‌ای پی در پی خویش است تا بتواند سهم خود، و تنها سهم واقعی خود، بر جهان ماندن را به دست آورد.

ایو بونفوا شاعر، منتقد بزرگ و استاد کرسی شعر، در کولوژ دوفرانس است که این سطور، ترجمه مقدمه عربی وی از چاپ فرانسوی این کتاب بوده و عنوان کامل آن، چنین است:

(Introduction à la poétique arabe, tarduit Traduit de L'arabe l'arabe par Eussan Tahham et Anne Wade Minkowski, Avant - Propos Propos d' Yves Bonnefoy (Editions sindbod, Paris 1985.)